

EVOLUȚIA, ROLUL ȘI INSEMNĂTATEA MITROPOLIEI DIN VICINA

Radu Ștefan Ciobanu

În luna mai a anului 1359, ca urmare a cererilor repetate ale domnitorului Țării Românești, Nicolae Alexandru Basarab, (1352—1364), a fost mutat oficial sediul mitropoliei de la Vicina la Argeș¹⁾, cu condiția ca de atunci înainte arhivrea bisericii valahe să fie numiți de Patriarhia din Constantinopol²⁾. Cele două scrisori adresate lui Nicolae Alexandru, una din partea împăratului Ioan al V-lea Paleologul³⁾, alta din partea patriarhului Callixt⁴⁾, confirmând prin transmutarea sediului mitropoliei, o situație existentă de facto, căci mitropolitul Hyacinth Chritopoulos, rezida de ceva timp la Curtea de Argeș⁵⁾, au pus capăt scurtei existențe a mitropoliei din Vicina.

În evul mediu timpuriu românesc, pe teritoriul patriei noastre au ființat trei mitropolii: a Vicinei⁶⁾, a Ungrovlahiei⁷⁾ și a Rusovlahiei⁸⁾. Cea mai veche, dar și

1) Strămutarea oficială a sediului mitropoliei din portul Vicina la Curtea de Argeș s-a realizat în mai 1359 prin scrisorile adresate lui Nicolae Alexandru de Ioan al V-lea Paleologul și de patriarhul Callixt Basileul, și patriarhul bizantin au arătat că au răspuns la o serie de scrisori care le-au fost adresate de domnitorul român care a cerut insistent să fie mutat sediul mitropoliei de la gurile Dunării în reședința sa deoarece mitropolitul din Vicina rezidese aici de mai mult timp, poate de câțiva ani. Textul scrisorii lui Ioan al V-lea Paleologul către, cel de prea bun neam, mare voievod și domnitor a toată Ungrovlahia... îi răspunde de la cererile repetate „să-l aibă lângă sine”. Tot aici se cere ca ierarhii bisericii valahe să fie numiți de Patriarhia din Constantinopol. Textul acestui reprodus în V. Laurent — P. S. Năsturel — *Facsimile și texte bizantine din veacurile al XIV-lea și al XV-lea privitor la istoria bisericii românești* — Buc. 1946—Pl. 111. *Documente privind istoria României — (D.I.R.) B — Țara Românească*, Buc. 1953, vol. I Doc. nr. 9. P. 13.) Scrisoarea patriarhului Callixt cu un conținut asemănător reprodusă de V. Laurent — P. S. Năsturel. — *Op. cit.*, Ed. Pl. IV—D, I. R., ED. vol. cit. Doc. 10, P. 14.

2) cf. V. Laurent — P. S. Năsturel — *Op. cit.*, Ed. Cit. Pl. III : D.I.R., Ed. Cit., vol. cit : Doc. 9, p. 13.

3) v. N. I.

4) v. N. I.

5) Din textul scrisorii basileului Ioan al IV-lea Paleologul către domnitorul Nicolae Alexandru reiese clar că mitropolitul „trebuie să rămână lângă sine, unde este, deoarece dorește să-l aibă lângă sine...”

6) Pentru mitropolia Vicinei v. — G.I. Brătianu — *Recherches sur Vicina et Cetatea Albă-Buc.* 1935, p. 33—4.; 57—61 ; P. S. Năsturel — *Les fautes épiscopaux de la Métropole de Vicina — In Byzantinische Neu Griechische. Internationales Wissenschaftliches Organ, Athen, 1972, p. 33—44.*

7) Pentru intermisierea mitropoliei Ungrovlahiei, care s-a născut prin transmiterea mitropoliei din Vicina — v. Gh. Moisescu, St. Lupșa, Al. Lupăscu. *Istoria bisericii române*, Buc. 1957, vol. I., p. 145 și urm., C.C. Giurescu. *Intemeierea mitropoliei Ungrovlahiei* — B.D.R. — LXXVII, N — 7 — 16 (Iul. — oct. 1959), p. 679—697.

cea mai puțin cunoscută datorită sărăciei și impreciziei izvoarelor, este mitropolia Vicinei, din care prin strămutare s-a născut mitropolia Ungrovlahiei.

Poate ar fi indicat să se deschidă discuția asupra mitropoliei Vicinei cu un capitol de geografie istorică, având menirea de a încerca să se localizeze punctul unde a existat falmeșul, dar astăzi atât de enigmaticul port dunărean. În urma cercetărilor portulanilor⁹, a rezultatelor săpăturilor arheologice¹⁰, și a concluziilor la care au ajuns înaintașii noștri care au încercat să plaseze Vicina în cele mai diferite locuri, pe o arie care se întinde din Cuban până în Albania¹¹ — nu am putut să ne pronunțăm în momentul de față asupra unui punct anume. Putem afirma cu certitudine, în urma studierii celor mai complete ediții ale portulanilor¹² că portul medieval Vicina s-a aflat situat pe Dunărea maritimă, undeva între Măcin și Vărsare. Cu toate că s-a propus în ultimul timp o seducătoare și nouă localizare, în insula Păciului lui Soare¹³ majoritatea istoricilor își dau sufragiile unei alte propuneri care pe baza rezultatelor obținute în urma unor îndelungate cercetări, identifică portul Vicina cu Isaccea.¹⁴ Credem în această situație că problema identificării și localizării Vicinei poate fi rezolvată exclusiv prin munca arheologilor care pot aduce noi dovezi peremptorii.

În cazul de față ne-am propus să discutăm modul în care a evoluat biserica ortodoxă din Vicina, care i-a fost rolul în raporturile Imperiului bizantin cu regiunea gurilor Dunării, în condițiile de continuă fluctuație a granițelor, și în fine ponderea pe care a avut-o pentru organizarea religioasă, politică, socială și culturală a spațiului carpato-dunărean. Pornim în cercetare în acest domeniu de la stadiul la care au ajuns predecesorii noștri, cărora le aducem astfel un omagiu.¹⁵ Dacă s-a putut stabili cu precizie data sfârșitului existentel

eparhiei ortodoxe din Vicina, nu a fost posibil să i se determine începuturile, cel puțin în limitele unei cronologii relative. Se admite astăzi, de către majoritatea cercetătorilor, ipoteza emisă de N. Iorga,¹⁶ că la Vicina a fost întemeiată o episcopie ortodoxă în timpul resurgenței bizantinilor sub împăratul Ioan Vataztes, deci anterior episcopiei catolice a ordinului Franciscan, care a înflorit în același oraș aproximativ un secol (între 1280 și 1370).¹⁷ Nu avem nici o informație furnizată de un document scris referitor la fondarea episcopiei¹⁸ și nu putem face o legătură între mențiunile existente la 14 noiembrie 1234, în epistola papei Grigore al IX-lea către Bela, în care amintește despre „pseudo-episcopi ai valahilor”,¹⁹ evident, episcopi a căror obediță era de Constantinopol — și sediul de la Vicina. În schimb, putem afirma, pe baza recentelor cercetări arheologice,²⁰ documentare²¹ și numismatice²² că între Imperiul de la Niceea și zona gurilor Dunării au fost strânse legături în perioada cuprinsă aproximativ între 1240-1261, în care se presupune că a fost creată episcopia din Vicina. Prima mențiune explicită despre eparhia din Vicina se găsește într-o cunoscută listă a episcopilor, arhiepiscopilor și mitropoliilor care erau sufragane ale Patriarhiei de Constantinopol.²³

Lista nedatăă precis a fost alcătuită în timpul domniei basileului Mihail al VIII-lea Paleologul, între anii 1264-1281. Indicăm ca dată de început pentru perioada de alcătuire a listei, anul 1264 și nu 1260 cum se procedează în mod obișnuit,²⁴ deoarece ținem seama de evoluția evenimentelor istorice din Imperiul Bizantin și de la gurile Dunării.

După recucerirea Constantinopolului (25 iulie 1261) Mihail al VIII-lea a restaurat teoretic stăpânirea basileilor asupra pământului care le-au aparținut în trecut. Practic, împăratul Mihail al VIII-lea a putut să-și restabilească și să-și dovedească autoritatea deplină asupra zonei gurilor Dunării în 1263-1264, când a acordat permisiunea lui Saru-Saltuk²⁵ să se așeze aici împreună cu cele 10.000 de familii de turci selciuchizi pe care le conducea.²⁶ Se pare că sub același împărat, către sfârșitul domniei sale, eparhia din Vicina a fost ridicată la rangul de mitropolie. Capii bisericii din Vicina, cunoscuți până acum fie au semnat, fie au fost numiți cu titlul de „arhiereus”. Acest rang desemnează în ierarhia ortodoxă actuală sau un episcop, sau un arhiepiscop ori mitropolit. În urma cercetărilor sale Denise Papachrisantou a putut să precizeze că termenul de „arhiereus” desemna la finele secolului al XIII-lea și în secolul al XIV-lea exclusiv pe mitropoliți.²⁷

- 8) În mod obișnuit în actele bizantine, Moldova era numită Rusovlahia (cf. E. Stănescu — L'unité, des territoires roumains à la lumière des mentions extérieures. Le nom de Valachie et ses sens, dans, *Revue Roumaine d'Histoire*, VII (1968). Pentru întemeierea mitropoliei Moldovei v. C. Marinescu — *Infinitatea mitropoliilor în Tera Românească și în Moldova* — în *Analele Ac. Rom. Mem. Sect. Ist.* S. III, p. 247-254; Pentru crearea mitropoliilor de pe teritoriul României în evul mediu timpuriu v. N. Iorga — *Condițiile de politică generală în care s-au întemeiat bisericile românești*. An. Ac. Rom. Mem. Sect. Ist. S. II.
- 9) Pentru portulane, mapamonduri, hărți medievale, de consultat — *Nordenakladd* — *Periplos. An Essay of the Early history of charts and sailing directions*—Stockholm 1897, red. Burt Franklin, New York, 1962. De consultat M. Popescu — Spinei — *România în istoria cartografiei până la 1600*, Buc. 1933—vol. I.
- 10) O sinteză a rezultatelor cercetărilor arheologice din Dobrogea pentru secolele al XIII-lea și al XIV-lea a fost realizată de Ion Barnea în *I. Barnea — St. Ștefănescu Din istoria Dobrogei* — Buc. 1971 — vol. III p. 379-407.
- 11) Pentru localizarea orașului Vicina în actualul Măcin v. W. Tomaschek, *Zur Kunde der Hamus-Halbinsel, II in Sitzungsberichten der Kaiserlichen Akademie von Wissenschaften phil. hist. classe*, Viena, 113 (1885), p. 302. Gelzer — *Texte der Notitiae Episcopatum*, — p. 392, plasează Vicina în Cuban; A. D. Xenopol — *Istoria Romanilor din Dacia Trajana* — Buc., ed. II (ingrită de O. Vlădescu) vol. III-p. 80. C. Brătianu — *Intemeierea Mitropoliilor și a celor dinți mănăstiri din țară* (Buc. — 1906, p. 43). Localizează Vicina la Niculițel, N. Iorga — *Studii și cercetări istorice asupra Chișiei și Cetatei Albă* — (Buc. 1897-1900). O localizează la Isaccea; N. Grămadă — *Vicina. Izvoare cartografice. Originea numelui. Identificarea orașului*, extras din *Codrul Cosminului*, Cernăuți 1925 p. 26) o localizează tot la Isaccea aducând noi argumente; G. I. Brătianu — *Recherches sur Vicina et Cetatea Albă* (Buc. 1935, p. 60, 91) o localizează la Mărmăria. P. S. Diaconu — *Despre localizarea Vicinei* (Pontica III, 1970, p. 275-287) o localizează la Păciul lui Soare. Am indicat exclusiv autori care propun localizări originale. Nu am indicat autori care se raliază unuia sau altuia din punctele de vedere cunoscute până acum.
- 12) V. N. S. În această ediție sînt circa 100 de hărți medievale care menționează Vicina pe Dunărea maritimă fie pe tărîmul de sud, fie pe cel de nord.
- 13) cf. P. Diaconu — *Despre localizarea Vicinei-Ponuca* — 3/1970, p. 275-296.
- 14) I. Barnea — *St. Ștefănescu — Din istoria Dobrogei*, Ed. Ac. R.S.R. — Buc. 1971, vol. III-p. 14, 29, 76, 116, 117, 119, 140, 142, 145, 153, 242.
- 15) N. Iorga — *Istoria bisericilor românești* — Buc. 1908, vol. I; G. I. Brătianu *Op. cit.*; *Idem — Vicina II în R.H.S.E.E. XIX/1942*, p. 142-155; C. Andreescu — *Așezări franciscane la Dunăre și Marea Neagră în secolele al XIII-lea și al XIV-lea*. — *Cercetări istorice VIII*(2) 1935 — Iesi; *Idem* — *Reacțiuni ortodoxe contra catolicizării regiunii carpato-dunărene în prima jumătate a secolului XIII E.* — O. R. LVI (1938) — V. Laurent — *Un évêché fantôme de la Bizance Taurique-Echos d'Orient* — 3/1939, p. 91-103; *Idem* — *Le métropole de Vicina, Macaire et la prise de la ville par les Tartaires R.H.S.E.E. XXIII/1941*, p. 225-232; Gh. Moisescu, St. Lupșa, Al. Filipăscu — *Op. cit.*, Loc. cit.; C. C. Giurescu — *Op. cit.*, loc. cit. Al. Eitan — *Mitropolița Ungrovlahiei* — B. O. R.;

- LXXVII (1959) p. 726-728; P. S. Năsturel — *Op. cit.*, loc. cit. E. Stănescu — *Byzance et les Pays Roumains aux IX-XV-e siècles* — în XIV-e Congres. Internațional des Etudes Byzantines — Bucarest 6-13 sept. 1971 — Raport IV p. 7-48.
- 16) N. Iorga, *Ist. Bisericii*, vol. I, p. 34. De cons. și studiul lui V. Laurent, *Un évêché fantôme*, loc. cit.
- 17) cf. N. Iorga — *Istoria bisericii*, Ed. cit. vol. cit. p. 34-40; G. I. Brătianu — *Recherches sur Vicina*, Ed. cit. p. 57-69. Gh. Moisescu — *Catolicismul în Moldova până la 1600*, Buc. 1940; R. St. Ciobanu — *Geneze și rolul lui în Dobrogea în sec. XIV*, Pontica 3/1970.
- 18) Cercetarea făcută de V. Laurent pentru a aduce unele dovezi documentare asupra întemeierii episcopiei și asupra precizării datei la care a avut loc. Au confirmat ipoteza lui Iorga (*Ist. Bisericii*) relată de G. I. Brătianu (*Recherches*, Ed. cit., p. 35-46) cf. V. Laurent — *Un évêché*, loc. cit.
- 19) cf. Hurmuzaki — *Documente* I/p. 134.
- 20) I. Barnea în I. Barnea — *St. Ștefănescu — Op. cit.*, vol. cit.
- 21) R. St. Ciobanu — *Aspecte ale civilizației portuare din Dobrogea la sfârșitul secolului al XIII-lea și în secolul al XIV-lea* — Pontica 3/1970, p. 297-332; St. Ștefănescu — *Dobrogea între anul 1185 — 1417 în D.I.D.* — Ed. cit. vol. cit. p. 337-377.
- 22) O. Iliescu — *L'hyperpère byzantin au Bas-Danube du IX-e au XV-e siècle*, R.E.S.E.E. VII/1968 (I) p. 109-118; R. St. Ciobanu — *Aspecte ale civilizației portuare*, loc. cit.
- 23) Lista a fost publicată de Gelzer — *Texte der Notitiae Episcopatum*, p. 352.
- 24) Această dată a fost propusă de G. I. Brătianu (*Recherches sur Vicina*, Ed. cit. p. 36) și a fost acceptată tacit de toți istoricii care l-au succedat.
- 25) Pentru viața și personalitatea lui Saru-Saltuk, v. J. Deny, *Sary-Saltuk et le nom de la ville de Babadaghli, in Mélanges Emile Picot*, p. 11.
- 26) G. P. Balascev — *Ο αυτοκρατορ Μιχαηλ δ' Παλαιολογος και το δρομην τη συνδρομή αυτος των Ογούζων Παρχ των δουκων αυτων του Ε υβεινου*, Sofia, 1930.
- 27) cf. Denise Papachrisantou — *Hierissos metropole éphémère au XIV-e siècle*, in *Travaux et mémoires 4 1970* — Paris p.465, N. 79.

În acest caz putem vorbi de o mitropolie la Vicina din ultimele decenii ale secolului al XIII-lea. S-a crezut că primul mitropolit al Vicinei ar fi fost Luca. Afirmatia s-a bazat pe interpretarea unei pagini scrise de Giorgios Pachymeres în care se vorbește despre participarea lui Luca la un sinod în cadrul căruia a fost un conflict între patriarhul și împăratul Andronic al II-lea, fiul lui Mihail al VIII-lea.²⁹ Patriarhul Ioan din pasajul respectiv a fost confundat cu patriarhul latinofob Ioan Bekkos, care a păstorit între 1275-1285; deci s-a presupus că Luca a fost mitropolit de Vicina în această epocă.³⁰ Cercetările recente su dovedit că patriarhul care a provocat conflictul din 1301 sau 1302, despre care a scris Pachymeres, a fost Ioan Kosmas și în acest caz trebuie să corectăm datele ocupării scaunului mitropolitan de Luca. În realitate numele primului mitropolit al Vicinei, cunoscut până acum este acela al lui Theodor menționat de două acte în 1285³¹ și 1292³². Luca, se pare că a urmat imediat după el, sau după un alt mitropolit care a păstorit scurt timp. El este menționat într-o serie de acte de la începutul secolului al XIV-lea, în 1301,³³ sau în 1302,³⁴ în 1304³⁵ și în iarna 1305—1306³⁶, în care-i este arătată bogăția și importanța care i se acordă, deoarece este chemat să participe la sinoduri cruciale pentru Imperiu.

În stadiul actual al cercetărilor nu putem preciza ce durată a avut păstoria lui Luca, deci nu ne este posibil de a infirma sau confirma ipoteza că ar fi ocupat scaunul de mitropolit în anul 1317, când este menționată din nou eparhia Vicinei. Nu știm nici numele mitropolitului din 1324,³⁶ dată la care portul dunărean se pare că era în declin, stare care a influențat și veniturile mitropolitului său. De acum înainte, se pare mitropolii de Vicina au avut un caracter itinerant, rezidind perioade relativ scurte în oraș. Scrisoarea mitropolitului Macarie, datată inițial de eruditul V. Laurent, în 1337 sau în 1338,³⁷ redată de același cercetător în urma unor noi studii în 1340,³⁸ este edificatoare în acest sens. El promite solemn patriarhului să nu părăsească orașul, fără voia și stirea sa, în caz de război sau dacă se vor abate alte nenorociri asupra lui.³⁹ Curind mitropolitul de Vicina, probabil același Macarie, a găsit și a folosit prilejul de a părăsi portul decăzut și deveni în capitala Imperiului, la Constantinopol. Îl găsim aici, între participanți la sinodurile din mai 1341⁴⁰ din mai 1343,⁴¹ pre-

zidate de patriarhul Ioan Kalekas, care a rezolvat în aceste întruniri unele afaceri eclesiastice, fără însemnătate pentru Vicina sau pentru Imperiu.

În 1347, la un nou sinod, care s-a reunit de data aceasta la cererea patriarhului Isidor, a participat și mitropolitul Vicinei, Chiril,⁴² care în mod nedrept a fost desemnat și cu titlul de episcop.⁴³

Nu putem ști dacă tot el a fost mitropolitul Vicinei, care a participat la sinodul din septembrie 1348⁴⁴, căci de data aceasta nu se precizează numele ierarhului. Este plauzibilă ipoteza, recent susținută pe baza minimele diferențe temporale, că și în 1347 și în 1348, actele sinodale menționează aceeași persoană.⁴⁵ Din nou sintem în imposibilitatea de a aprecia durata ocupării scaunului mitropolitan din Vicina de către Chiril. Pentru istoria noastră ar fi fost de o deosebită însemnătate deoarece am fi putut stabili dacă între Chiril și Hyacinth a mai fost un mitropolit sau doi și eventuala dată a părăsirii de către cel din urmă a portului dunărean în favoarea reședinței domnitorilor români.

Remarcăm din simpla urmărire a acestei lacunare liste a ierarhilor Vicinei, că eparhia din portul dunărean a urmat un proces care a avut două faze. Inițial, a evoluat constant: aproximativ între 1240—1280 eparhia a flințat ca episcopie, iar între 1280—1285 a fost înălțată la rangul de mitropolie, care a atins înflorirea maximă până între anii 1280—1285 și 1315—1320. Ea s-a realizat în condițiile restaurării dominației basileilor constantinopolitani asupra zonei Deltei Dunării aflată în punctul de confluență al marilor drumuri comerciale care reuneau „constelația coloniilor genoveze de pe malurile Mării Negre”⁴⁶, cu marele emporium al liansei la Liov și cu marele drum tătar care mergea către Extremul Orient.⁴⁷

La sfârșitul secolului al XIII-lea, Vicina a fost portul în care genovezii au realizat cele mai mari cifre de afaceri, depășind net toate celelalte colonii de pe litoralul pontic.⁴⁸ Ținând seama de strînsele și bunele relații bizantino-genoveze, care se perpetuau în această epocă în virtutea tratatului de la Nymphaea (13 martie 1281)⁴⁹ Vicina a reprezentat stăpînirea Constantinopolului în acest ținut. Basileii Constantinopolului se pare că nu au avut forța necesară de a include orașul între frontierele imperiului. Atunci, făcînd uz de instituția cezaro-papismului care le conferea dubla calitate de conducători ai statului și a bisericii, și de extinderea granițelor Patriarhiei mult mai departe ca acelea ale statului, au încorporat Vicina între fruntariile bisericii.⁵⁰ Era un procedeu tipic pentru împărații bizantini care puteau astfel să-și exercite controlul și activitatea politică prin intermediul ierarhilor. Au putut să procedeze astfel în condițiile unor bune raporturi cu conducătorii Hoardei de Aur care stăpîneau în zona Deltei

29) G. Pachymeres, Ed. Bonn II, p. 367.

30) G. I. Brătianu — (Recherches sur Vicina, Ed. cit., p. 26 și urm. a emis această ipoteză acceptată pînă în momentul de față de majoritatea istoricilor. V. S. Năsturel (Op. cit. p. 26) a dubitat-o critic și a arătat a avea rezerve asupra ei.

31) Theodor a scris în al III-lea din 41 de prelați, care intrau în sinod în vara lui 1285, întru condus de Ioan Bekkos, cf. V. Laurent, Les sigillaires du second concile des Blakhernes (été 1285) in *Echos d'Orient*, 26—27, p. 145.

32) Gh. Moisescu, St. Lupa, Al. Filipescu — op. cit., Ed. cit., vol. cit., p. 132.

33) Pentru data 1301 v. G. Brătianu, *Memoriae Populorum e Scriptoribus hist. Bizantinae*, Petroli 1878, p. 184.

34) cf. Fr. Dölgen, *Meissen Kaiserurkunden des Österreichischen Reiches*, 4, Munich, 1904, p. 37, N. 224. El se bazează în datare pe o copie a lui din același an, pe care Pachymeres o menționează pe pagina anterioară. Credem că este datarea cea mai judicioasă G. I. Brătianu *Recherches sur...*, loc. cit., p. 40 (43) propune cu dată 1300.

35) cf. R. Guibaud, *Correspondence inédite d'Arbanase patriarche de Constantinople (1285—1293; 1304—1310)*, Melanges Ch. Diehl, Paris, 1930, vol. I, p. 132.

36) cf. V. Laurent, Les lettres des papes au Patriarchat de Constantinople, t. Fasc. IV, (1280—1300), Paris 1971, p. 429—431, N. 1636.

37) Ios, Müller, *Acta patriarchatus*, Wien, I, 60, LN — LX — p. 126 — 134.

38) V. Laurent, La mitropolie de Vicina Macaire et la prise de la ville par les Tartares R.H.S.E.E. XXIII, 1946, p. 225, 232. Textul epistolei reprodus în V. Laurent, P. S. Năsturel, *Facsimile de documente și texte bizantine din secolele XIV—XV privitoare la istoria bisericii românești*, Buc., 1946, Pt. I, Traducerea actuală în D.I.R. Ed. cit., vol. I, Doc. 8, p. II—12.

39) Pentru datarea în vară sau primăvara 1340, V. Laurent, in *Revue des études byzantines* XXXIII/1960, p. 225—232.

40) v. N. III.

41) În mai 1341, patriarhul Ioan Kalekas a convocat un sinod format din 9 mitropolii pentru a rezolva problema apartenenței la monahi sau la calohori a unei mănăstiri constantinopolitană ridicată în onoarea lui Teodosie de răscăitul Tokas Marulic. Mitropolitul de Vicina a semnat și optulea actul sinodal (Fr. Miclosich — Ios, Müller, *Acta et diplomata*, Wien, 1890, vol. I, p. 230).

42) În mai 1343 același mitropolit a participat la sinodul care l-a excomunicat pe mitropo-

litul de Pyrgion pentru șicanele pe care le-a provocat mitropolitul din Efez (idem, p. 209).

43) Jean Meyendorff — Tome sinodal de 1347 in *Zbornik Radova Vizantoloskog Instituta* la Vilih Beograd 1962, p. 209—212.

44) cf. Gh. Moisescu — St. Lupa — Al. Filipescu — op. cit., ed. cit. vol. cit. p. 143 Antoni munteană de textul publicat de J. Meyendorff (v. N. 42).

45) În septembrie 1343 a participat la sinodul prezidat de patriarhul Isidor prin care acesta a decis cu aprobarea basileului de a transfera mitropolia din Vechiul Pharus și cartarul din toată Achala în sediul din Mahem basis. Ultimul care a statului a fost mitropolitul din Vechiul Pharus, cf. Fr. Dölgen — J. G. Brătianu — op. cit., p. 214, nr. CXXXIV.

46) cf. P. S. Năsturel, op. cit., loc. cit., p. 40.

47) R. S. Lopez *Storia delle colonie genovesi*, (Genova 1936), p. 362.

48) Pentru comerțul practic în Imperiul Tatar, pe malurile Mării Negre și pentru rolul marelui drum mongol v. G. I. Brătianu — *Recherches sur le commerce genois dans la Mer Noire au XIII-e siècle*, Paris 1922.

M. Berza — *La Mer Noire a la fin du Moyen Age in Balcania IV*, 1941.

R. Fox — *Ginga*; Han trad. in lb. rom., Buc. 1958).

49) cf. G. I. Brătianu — *Recherches sur Vicina...*, p. 36—38. D. C. Giurgescu — *Țara Românească, în sec. XIV—XV*, Buc. 1973, p. 159.

40) Pentru tratatul de la Nymphaea, v. G. Orogorsky — *Histoire de l'Etat Byzantin*, Paris 1963, p. 572—573.

50) Ideea dublei frontiere a bisericii și a statului a fost discutată larg de E. Stănescu, *Byzance et les Pays Roumains...* loc. cit.

Dunării⁵¹. În timpul lui Nogai, garda oraşului Vicina, a fost formată din 1000 de tătari comandați de „miliarisul” Argun, care în 1285 a fost convertit la catolicism de franciscanul Moise⁵². În această situație credem că expresia „oraș păzit de Dumnezeu”,⁵³ alăturată numelui de Vicina, în 1285⁵⁴ și în 1292⁵⁵, când mitropolitul Theodor a semnat actele sinodale, nu a invocat mila și protecția celestă,⁵⁶ ci este susceptibilă de a suferi o nouă interpretare. Această formulă însoțea de obicei în a doua jumătate a secolului al XIII-lea și în secolul al XIV numele Constantinopolului și al celor mai importante orașe imperiale.⁵⁷ Apoi expresia, preluată de la bizantini, a fost întrebunțată alături de numele capitalelor Țării Românești, Tirgoviște și București, desigur pentru a le arăta importanța. În condițiile unor afaceri înfloritoare ale locuitorilor portului Vicina și a protejării lor de către mercenarii tătari, nu ni se pare întemeiată aserțiunea care încearcă să susțină că formula sacro-sacrată amintită ar căuta să apere orașul contra tătarilor, ci arată însemnătatea portului dunărean.

Bunele raporturi ale tătarilor cu mitropolitul Vicinei sînt dovedite și de episodul din 1301 sau 1302 povestit de Pachymeres. Diaconul de la Sfînta Sofia arată că un grup de 16000 de luptători alani, care au fost pînă la decesul Nogai în slujba hanului, l-au rugat pe mitropolitul Vicinei să intervină pe lângă împărat pentru a-i angaja ca mercenari⁵⁸.

Passajul dovedește că mitropolitul Vicinei era bine cunoscut tătarilor și alai- nilor, cu care întreținea relații cordiale și că era socotit un factor politic important la Gurile Dunării și în spațiul carpato-dunărean, capabil să determine o hotărîre a basileului. Participarea mitropolitului Vicinei și la sinodul din Iarna 1305-1306⁵⁹, confirmă ponderea și rolul politic pe care-l avea în spațiul carpato-dunărean.

Sinodul condus de patriarhul Athanasie a amintit cu ocazia excomunicării aventurierului Ioan Drimys, și pe aliații săi „care locuiau pe Dunăre”.⁶⁰ După cum a remarcat V. Laurent, „aceasta este prima mențiune în literatura bizantină

51) cf. H. H. Howorth — *History of the Mongols from the 13th century to the XIX-th century*. — London 1925 (Ed. II) — II, p. 134 ; G. I. Brătianu — *Recherches sur Vicina*..... Ed. cit. p. 35 și urm. *Istoria Românilor*, Buc. 1962 vol. II, p. 145.

52) C. Andreescu, *Așezăminte franciscane*... Loc. cit. — p. 145.

53) în original expresia este (Οὐροὶ τοῦ Θεοῦ ποταμῶς

cf. V. Laurent — *Les signataires du second concile*... Loc. cit. p. 145) P.S. Năsturel (op. cit., loc. cit. p. 34) a interpretat-o după V. Laurent, ca „Credem că această formă este cea reală, însemnând în traducere „oraș păzit de Dumnezeu”.

54) v. N. 30.

55) v. N. 31.

56) P. S. Năsturel (idem) interpretează în acest mod formula sacro-sacrată care arată rolul și rangul orașului.

57) În listele orașelor bizantine amintite în actele Patriarhiei această formulă însoțește totdeauna, Constantinopolul și orașele sedii de mitropolii, indiferent de starea în care se afla, din punct de vedere al amenințării unui dușman oarecare. Nu am avut posibilitatea de a stabili precis, pînă în momentul de față, dacă această formulă însoțește în exclusivitate numele orașelor sedii de mitropolii, dar înclinăm spre această ipoteză. Cînd formula însoțește numele capitalelor medievale românești nu erau amenințate de nici un pericol dar erau sedii de mitropolii.

58) G. Pachymeres — Ed. Doan II — p. 307.

59) G. Pachymeres — descrie penibilul incident dintre basileul Andronic al doilea și patriarhul Ioan al XII-lea Kosmas. Cînd a încercat să-l deșină pe patriarh, basileul a fost înfrînt și a trebuit să plece umilit. La scenă a asistat și mitropolitul de Vicina — (G. Pachymeres — Ed. Bonn II p. 378 și urm.) De sinodul din Iarna 1304 — 1305 sau 1305 — 1306 s-au ocupat în mod special V. Laurent citat a publicat regestele actelor patriarhale (V. Laurent — *Les regestes des actes du Patriarcat de Constantinople*, I, Fasc. IV, (1268—1309) Paris 1971, p. 429—431, N. 1636 — În act se amintește participarea mitropolitului Vicinei la sinodul care l-a excomunicat pe Ioan Drimys. Sînt amintiți și aliații săi amalectani (turcii), catalanii (italienii ?) și cei care locuiesc pe Istros, (desigur Valahii).

60) v. N. 30.

a românilor ca putere autonomă⁶¹. Participarea mitropolitului Luca la acest sinod și rolul care i s-a acordat aici trebuie puse în legătură cu situația sa specială: se pare că era păstor peste o parte a valahilor care au participat la încercarea de uzurpare a tronului. Actul este o nouă dovadă a vechimii și permanenței legăturilor dintre spațiul carpato-dunărean și zona Deltei Dunării, și în același timp a relațiilor politice dintre Constantinopol și abia apăruta Țară Românească. Desigur, puterea politică a mitropolitului de Vicina, trebuie pusă în legătură și cu marile sale venituri bănești, care în 1304 se ridicau la 800 hiperperi, suma care l-a lăsat pe patriarhul Athanasie⁶².

În 1317 sau 1318 mitropolitul din Vicina a fost desemnat, ca împreună cu mitropolitii din Zichia și Alania, să medieze conflictul dintre mitropolitii din Gothia și Sudak, aflați în litigiu pentru delimitarea eparhiilor lor.⁶³ Este ultima mențiune în care mitropolitul Vicinei este prezentat ca un ierarh cu însemnătate politică și religioasă.

Se pare că după această dată, bogăția și puterea mitropolitului Vicinei au scăzut considerabil. O dovadă în acest sens este lista alcătuită de patriarhie în septembrie 1324, pentru a percepe dări în bani de la mitropolitii sufragani față de ea.⁶⁴ Mitropolitii de Vicina și de Crimeea nu figurează pe această listă. Excluderea mitropolitului din Vicina, desigur, consecință a incapacității de a-și achita obligațiile se datorește probabil retragerii bizantinilor din zona Deltei Dunării⁶⁵ și a luptelor purtate aici de bulgari și de tătari, care au perturbat schimburile comerciale, periclitînd securitatea drumurilor. Dacă bulgarii au întreprins în zona Deltei Dunării o simplă expediție de pradă, condusă de Theodor Svestoslav, probabil între 1314 și 1321,⁶⁶ tătarii au instaurat aici un control mai îndelungat. Se poate ca tătarii care au ajuns sub zidurile Andrianopolului în 1319,⁶⁷ să fi trecut prin regiunea Deltei Dunării, știind, după cum arată Abbu-Fedda, că la Isaccea locuiesc oameni de același neam cu ei, care le sînt favorabili și li pot ajuta.

Tulburările continui din zona Deltei nu au fost provocate exclusiv de simpla trecere a armatelor călăreților de stepă, devenit un fapt obișnuit, ci și de schimbarea politicii religioase a hanilor. Dacă în timpul lui Nogai și în primii ani ai domniei lui Uzbek (1313-1341), s-a remarcat un regim de toleranță religioasă, care a mers pînă la a da speranțe misionarilor franciscani că li vor putea converti pe hani,⁶⁸ aproximativ după 1330, odată cu pătrunderea islamismului fanatic egiptean,⁶⁹ politica religioasă a hanilor a căpătat o nouă orientare, anti-creștină.⁷⁰ Pe întreaga suprafață a Hoardei de Aur au început mari masacre ale creștinilor.⁷¹ Probabil că și populația din Vicina considerată de Angelino Dulcert în 1339⁷² și de regulamentul genovez de vamă din 22 ianuarie 1343⁷³ oraș

61) Văga formulare l-a îndemnat pe V. Laurent să considere în mod îndreptățit că ea se referă la Statul românilor. Tînrul stat al românilor care abia luase ființă în preajma lui 1300 era mai puțin cunoscut bizantinilor decît multisecularul stat al mashaicilor. (V. Laurent *Les regestes*... ed. cit. p. 430) V. Laurent consideră că în această situație sînt este prima apariție a românilor în literatura bizantină ca putere autonomă” V. Laurent-*idem*).

62) v. N. 34.

63) Fr. Miklosich-Ios, Muller, *Acta Patriarchatus*, ed. cit., N. XLI p. 36.

64) v. N. 36).

65) cf. G. I. Brătianu — *Recherches sur Vicina*... ed. cit. p. 111—112.

66) cf. R. Șt. Ciobanu, *Stăpînirea politică în Dobrogea în sec. XIV*, *Analale Dobrogei*, I 1974 (n. 17-18).

67) B. Supler, *Die Golden Horde-Die Mongolen in Russland (1223—1502)*, Leipzig, 1943, (ed. I), p. 92.

68) L. Bréhier — *L. Eglise et l'Orient au Moyen — Age*, Paris, 1921, p. 281. J. le Goff — *Civilizația Occidentului Medieval*, Buc. 1970, p. 110—162.

69) G. I. Brătianu — *Recherches sur Vicina*... ed. cit. p. 117—119.

70) *ibidem* M. Berza — op. cit., loc. cit.

71) *ibidem*.

72) R. Șt. Ciobanu — *Aspecte ale civilizației portuare*, loc. cit. : v. și M. Popescu — *Splendoni* — op. cit.

73) Regulamentul de vamă al coloniei genoveze din Pera din 22 Ian. 1343, precizează că „Imperul tatar se întindea de la fluviul Vicina pînă la Tana, adică de la Dunăre la vărsarea Donului” *Beigrano Documentati riguardanti la colonia genovese di Pera Atti della Soc. Liguria di Storia Patria*, XIII, 1877 p. 304.

pe frontiera tătara, a fost supusă aceluiaș regim. Mitropolitul în noua situație a trebuit să-și caute un nou refugiu. S-a îndreptat către punctele cu care avea legături tradiționale — Constantinopol și spațiul carpato-dunărean. Nu avem documente care să ateste vechimea legăturilor dintre eparhia din portul dunărean și populația din Țara Românească, cum nu avem documente pentru începuturile bisericii românești. Nu putem să nu remarcăm cel puțin, existența unui paralelism între evoluția formațiunilor politice de pe viitorul teritoriu al Țării Românești și a eparhiei din Vicina. Cînd existau formațiunile politice amintite de Diploma Ioanșilor⁷⁴, eparhia d. Vicina avea rangul de episcopie, cînd a făcut Litovoi, încercarea nereușită de a-și dobîndi independența⁷⁵, a devenit arhiepiscopie, în fine, cînd strămoșii lui Basarab au cuprins sub sceptrul lor tot teritoriul Țării Românești⁷⁶, a devenit mitropolie. Nu putem spune dacă este o simplă coincidență această evoluție simultană sau dacă este o legătură mai intimă decît o bînuim între eparhia de Vicina și boierii și domnitorii din Țara Românească.

Credem că nu poate fi trecută neobservată orientarea bisericii din Țara Românească. Deși domnitorii Țării Românești au fost în bune raporturi cu conducătorii balcanici, au încheiat cu ei alianțe matrimoniale — cu valoare de acte diplomatice⁷⁷, i-au ajutat în luptele de apărare a independenței⁷⁸, niciodată nu au subordonat biserica Țării Românești patriarhilor din Pec,⁷⁹ Ohrida⁸⁰ sau Tirnovo⁸¹, considerate rebele de Constantinopol. Pentru a-1 apăra pe cumnatul său Strașimir, amenințat de țarul din Tirnovo, domnitorul Țării Românești, Vladislav Vlaicu (1364-1377) a scos biserica din Vidin de sub patronajul aceleia din Tirnovo și a declarat-o sufragantă a patriarhiei ecumenice legitime a Constantinopolului.⁸² Această orientare a fost poate determinată și de necesitatea boierilor și domnitorilor de a apăra integritatea teritorială a Țării lor, punîndu-se la adăpostul unor legături tradiționale cu singura putere legitimă, Imperiul Bizantin, descendent direct din Imperiul Roman.

Mitropolia Vicina a fost strîns legată de Țara Românească în acest sens în contextul contractelor vasalnice care au împins în evul mediu la diverse nivele, a reprezentat legătura directă a domnitorilor români cu cea mai înaltă autoritate teoretică din sud-estul Europei, împăratul bizantin și a permis ducerea unei politici proprii. Cît de veche a fost organizarea și ierarhia bisericii din Țara Românească este greu s-o spunem în absența documentelor scrise care să ateste o anumită situație.

În condițiile specifice evului mediu, cînd domnitorul era delegatul divinității pe pămînt, unu domnului, cînd această practică a existat pe întreg continentul european și am putut-o surprinde cu ușurință la vecinii noștri cei mai apropiați⁸³, nu putem crede că Țara Românească a făcut o excepție.⁸⁴ Dacă nu

ar fi existat o ierarhie și o organizare temelnic constituite în spațiul carpato-dunărean, desigur, că în condițiile strînselor legături ale curții lui Basarab cu Angevinii, propaganda franciscanilor ar fi avut succes. În organizarea bisericii și a ierarhiei din Țara Românească, în menținerea legăturilor cu Imperiul Bizantin și în reușita opoziției față de propaganda catolică, putem presupune că mitropolia de Vicina a avut un rol de prim rang. Credem că în condițiile absenței legăturilor domnitorilor Țării Românești cu Patriarhiile rebele din Peninsula Balcanică, cel puțin din vremea lui Seneslau, jurisdicția ierarhilor din Vicina s-a extins asupra spațiului carpato-dunărean. Ținînd seama de legăturile domnitorilor români de la Curtea de Argeș cu Transilvania, putem avansa ipoteza că autoritatea ierarhilor de lângă ei⁸⁵, cei din Vicina, s-a extins și asupra acelor zone din nordul Carpaților, stăpînite de Țara Românească.⁸⁶ Desigur că un rol deosebit l-au avut arhierii din Vicina și în orientarea către Țara Românească a oamenilor de cultură, veniți aici din Imperiul Bizantin. Astfel contribuția mitropoliei din Vicina la evoluția Țării Românești este complexă avînd multiple laturi religioase, politice, sociale, culturale, făcînd-o să fie un element deosebit în legăturile românilor cu Bizanțul și cu spațiul pontic: o adevărată fereastră către lumea mediteraneană.

Sperăm că majoritatea tezelor avansate aici, fondate atît pe puținele știri culese din documentele arheologice și scrise, cit și pe o serie de analogii și date oferite de istorie popoarelor vecine, să fie depășit obișnuitul stadiu al unei ipoteze de lucru, iar elementele noi, legate de evoluția, rolul și însemnătatea mitropoliei Vicinei să contribuie la elucidarea începuturilor statului medieval dintre Carpați și Dunăre.

L'HISTORIQUE, LE ROLE ET L'IMPORTANCE DE LA METROPOLIE DE VICINA

résumé

Le débat sur la métropole de Vicina devrait peut-être débiter par l'éclaircissement d'un problème de géographie historique, à savoir: la précision de l'emplacement du port médiéval. Mais le stade actuel des recherches ne permet aucune hypothèse nouvelle à cet égard. Une telle hypothèse ne ferait que compliquer les choses sans rendre un véritable service à la science. Disons donc pour l'instant que, parlant de plus des trois cents cartes médiévales étudiées jusqu'à présent, on peut affirmer seulement que Vicina se trouvait quelque part sur le Danube maritime, entre Măcin et Ploiești ou les eaux du fleuve se jettent dans la mer.

La présente étude traite de l'organisation de l'église orthodoxe de Vicina, de son rôle dans les rapports de la région des bouches du Danube avec l'Empire byzantin à une époque où les frontières de celui-ci étaient sujettes à maintes fluctuations, de son importance pour la genèse de l'Etat valaque.

Port probablement, l'Église orthodoxe de Vicina accéda au rang d'évêché dans l'intervalle des années 1240-1261, alors que l'Empire de Nicée était en étroites relations avec les bouches du Danube. Une première mention de l'éparchie de Vicina figure dans une liste de la Patriarchie de Constantinople dressée sous le règne de Michel VIII. Grâce à l'étude des événements intervenus dans le Sud-Est de l'Europe pendant cette période, l'auteur fixe la date de cette liste vers 1264-1269, au lieu de 1264-1281 — période envisagée jusqu'à présent pour sa datation. Mettant au profit les toutes dernières études sur les institutions ecclésiastiques byzantines, il a été à même de préciser que Vicina a pris le rang de métropole au cours des vingt dernières années du XIIIe siècle. A partir de cette période,

⁸³ În scrierile împăratului Ioan V. Paleologul către Nicolae Alexandru ierarhul din Vicina sînt numiți „cei de lângă domnitorul Ungro-Vlahiei. Se pare că această formulă a fost preluată din scrisorile adresate anterior de domnitorul Nicolae Alexandru basileului bizantin (cf. D. I. R. — B. ed. cit., vol. 1, Doc. 9, p. 13).

⁸⁶ În privința extinderii autorității mitropolitului din Țara Românească asupra Transilvaniei v. I. Nistor — op. cit. loc cit.

⁷⁴ Textul reproduș în D.I.R. vol. cit., ed. cit. Doc. nr. I. X.

⁷⁵ Istoria Kolbaneli — Buc. 1962, vol. II, p. 134, 142, 144, 146, 147, 151.

⁷⁶ St. Stefănescu, Țara Românească de la Basarab, Intemeietorul pînă la M. Viteazul Buc. 1946, p. 29 și urm.

⁷⁷ Basarab a căsătorit-o pe fiica sa Teophana cu Alexandru, fiul țarului Mihail III Sigman. Alianța a avut un caracter antibizantin. Nicolae Alexandru a căsătorit-o pe fiica sa cu țarul de Vidin, Strașimir. Căsătoria a avut însemnătatea unui tratat de alianță româno-bulgar (cf. C. C. Giurgescu, Istoria Românilor, Buc. 1946 (ed. V) vol. I.

⁷⁸ În 1323, Basarab I l-a ajutat pe țarul Mihail III Sigman să lupte împotriva basileului Andreie Paleologul — La 28 iunie 1328, Basarab l-a ajutat împreună cu țarii pe Mihail III Sigman să lupte împotriva expansiunii sîrbilor conduși de Stefan Dušan. În această ultimă luptă dată la Velbužd (Küstendil) armatele româno-bulgare au fost înfrînte.

⁷⁹ Pentru legăturile cu Pec-v, N. Iorga, Condițiile de politică generală în care s-au întemeiat bisericele românești, în An. Ac. Rom., Mem. Sec. Ist., Seria II, p. 387-395.

⁸⁰ I. Nistor, Legăturile cu Ohrida și exarhatul Plaiurilor, în An. Ac. Rom., Mem. Sect. Ist., seria III, XXVII (1944-45).

⁸¹ Pentru situația mitropoliei din Tirnovo în sec., XIV-v Gh. Molescu-Șt., Lupșu-Al., Filipescu, op. cit., ed. cit. vol. I, p. 148 și urm.

⁸² Ibidem.

⁸³ Ibidem; C. C. Giurgescu, Intemeierea mitropoliei Ungro-Vlahiei, B. O. R. LXXVII — 1959, p. 699 și urm.

⁸⁴ Ibidem. În lucrările citate există o argumentație amplă în acest sens.

les hiérarques de cette ville s'intitulèrent „arhiepiscopi” et depuis la seconde moitié du XIII-e siècle ce titre sera réservé exclusivement aux métropolitains.

Voici la liste des prélats qui se sont succédés à la métropole de Vicina, établie par l'auteur : I. 1285 ; 1292 ; Théodore ; II. 1301, (1302?), 1304, 1305-1310 ; Luc ; III. 1317 (1318?) ; inconnu ; IV. 1324 ; inconnu ; V. 1340, 1341, 343 ; Maesire ; VI. 1347, 1348 ; Cyrille ; VII. 1359 ; Hyacinthe.

Trois phases se dégagent de l'évolution de l'Eglise orthodoxe de Vicina, à en juger d'après les diverses mentions à son sujet relevées dans les documents de la patriarchie constantinopolitaine : Ire — la phase précédente à son accession au rang de métropole ; IIe — la phase du maximum épanouissement de la métropole, qui se place entre 1280-1313 ; (1320) ; IIIe — la phase de déclin, entre 1315 (1320) — 1359. L'apogée de la métropole coïncide avec celui du port danubien de Vicina, qui était à la fin du XIII-e siècle la colonie génoise la plus importante du littoral pontique.

Les empereurs byzantins n'ont pas cessé à inclure le Delta du Danube dans leurs frontières. Vicina maintint leur domination dans cette région. Le métropolitain de Vicina était le délégué du pouvoir impérial et l'éparchie fut englobée dans les limites de la Patriarchie de Constantinople, qui débordaient celles de l'Empire.

Après 1330, le port de Vicina déclina par suite des attaques bulgares et tatares, ainsi que du fait de la modification de la politique religieuse des khans, qui commencèrent à persécuter les chrétiens. C'est l'époque où le métropolitain de Vicina prend la voie de l'exil, se dirigeant tantôt Constantinople, tantôt vers la Valachie. Il semble que liens entre Vicina et la Valachie sont même antérieurs aux témoignages écrits dont on dispose à ce sujet. L'organisation politique de la Valachie et de l'Eglise orthodoxe de Vicina ont évolué de manière synchrone, parallèle. Les voivodes roumains, en bonnes relations avec les dynasties balkaniques, se sont toujours tournés vers la Patriarchie de Constantinople. Jamais ils n'essayèrent de rattacher l'Eglise de leur pays aux Eglises „rebelles” de Peć, Ohrid ou Tyrnovo. Ce fut le métropolitain de Vicina qui fit l'intermédiaire dans la conclusion de l'accord de vassalité entre l'empereur de Byzance et le voivode valaque. Cette orientation permit aux voivodes roumains de se prévaloir de leur liens avec l'unique puissance légitime du Sud-Est l'Europe, Byzance, pour poursuivre leur propre politique.

Au Moyen Age, quand le prince souverain passait pour tenir son trône des mains de la divinité même, il fallait qu'il eût à ses côtés un prélat d'un rang correspondant au sien. Fort vraisemblablement donc, le voivode valaque se trouvait sous la juridiction du métropolitain de Vicina, qui procédait à son couronnement. Jusqu'en 1359, quand celui-ci fut transféré à Curtea de Argeş.

L'auteur espère que la présente étude jettera un jour nouveau sur l'époque initiale de médiéval de Valachie.